

Het Exoduspatroon: routewijzer door de eeuwen heen

In het rabbijnse dromenboek (Babylonische Talmoed Berachot 55-57) staat een recept voor het verdrijven van negatieve gevoelens wanneer je een nachtmerrie hebt gehad. Het advies is om naar een *beth din* te gaan, een soort rechtbank. De drie wijzen van de *beth din* zullen je met behulp van schriftteksten op positieve gedachten brengen, zodat je somberheid en je angst zullen verdwijnen. Je kunt dit zien als een soort principiële wending: negativiteit ga je te lijf met positiviteit, met het je actief herinneren van gelukkige momenten, met mooie gedachten en positieve ideeën.

Dat klinkt gemakkelijk, misschien zelfs naïef. Maar dit 'recept' is uiteindelijk een oefening in het kiezen voor het positieve, en dat is misschien toch minder naïef dan het op het eerste gezicht lijkt. Zo train je je erin alles op alles te zetten om het goede te bereiken en je door het negatieve niet te snel te laten beïnvloeden. Daarom zeiden in Amsterdam de kooplieden tegen elkaar dat je nooit een voorschot moet nemen op je sof (en dat is natuurlijk niet voor niets een Jiddisch woord).

Het kiezen voor het goede is sterk gerelateerd aan de herinnering hoe goede dingen tot stand komen. Die herinnering vormt een stimulans om een positieve wending te zoeken in moeilijke situaties. Het voorbeeld bij uitstek van dit proces is wat ik in navolging van een Engelse geleerde het 'Exodus-patroon' noem. Met het Exodus-patroon wordt bedoeld dat in de Bijbelse en na-Bijbelse tradities de uittocht uit Egypte een model is voor het omgaan met (zware) tegenwind. Het bijzondere daaraan is dat dit in het boek Exodus zelf als model gepresenteerd wordt nog voordat de Uittocht een feit is. In Exodus 12, als het volk Israël nog in Egypte is en de Uittocht dus nog moet plaatsvinden, wordt het volk al opgeroepen om de Uittocht in herinnering te houden. Het volk Israël gaat in die dagen gebukt onder zware arbeid, onder slavendienst. Mozes heeft alles gedaan om de Farao ervan te overtuigen dat hij het volk vrij moet laten gaan, tot dan toe zonder resultaat. De dood van de eerstgeborenen zal de machthebber uiteindelijk dwingen Israël te laten gaan (Ex. 12,30-32). De dood van alle levende eerstgeborenen, die van de mensen en die van de dieren, wordt heel summier (gelukkig maar) verteld in Ex. 12,29.

Nog voordat de bevrijding plaatsvindt, vraagt God Mozes om het volk te leren de bevrijdingsdag voor altijd te gedenken (zie Ex. 12,1-20). Ex. 12,14 kan men zelfs als volgt vertalen: 'Deze dag zal voor jullie als een *monument* worden [mijn vertaling, BK]'. Ik laat me daarbij inspireren door de Latijnse vertaling, van de Vulgaat: *Habebitis autem hunc diem in monumentum*. Zo wordt de toekomst bij voorbaat gezien als een verleden, maar meteen ook als een sleutel die de goede deur naar de verdere toekomst opent. De Exodus die nog moet beginnen, wordt van meet af aan voorgesteld als een model voor een feest dat door alle generaties gevierd moet worden. Daarmee wordt de ervaring van de Uittocht, nadat deze heeft plaatsgevonden, niet behandeld als een moment in het verleden, maar wordt ze de basis van een jaarlijks terugkerend moment in het leven van wie zich op een of andere manier herkent in zo'n bevrijding. God leidt de mens uit de slavernij en wanneer dit gevierd wordt, kan die bevrijding steeds opnieuw gebeuren. Daarom staat in Jes. 43,16-19 dat God niet alleen tóen een weg door de zee gemaakt heeft, maar dat Hij ook in de dagen van die profeet een weg door de woestijn en de rivieren zal maken.

In het Nieuwe Testament is het Joodse Pasen niet voor niets de doorslaggevende context van Jezus' dood en opstanding. Lucas laat Jezus dan ook tijdens de gedaanteverandering op de berg zeggen dat

zijn weg 'een Exodus' is (9,31). Het is misschien niet altijd te herkennen in vertalingen, maar in het Grieks staat hier hetzelfde woord ('*exodos*) als dat waarmee het boek van de Uittocht wordt aangeduid in de Septuaginta, de Griekse Bijbel. Lucas laat trouwens ook in zijn tweede boek, Handelingen, zien hoe belangrijk het Exodus-model is. In Handelingen benadrukt hij dat Jezus' leerlingen in het voetspoor van hun leraar gaan. Ze doen vergelijkbare wonderen, ze ondergaan vergelijkbare tegenwerking, maar zij herkennen in hun leven ook dat uittocht een mogelijkheid is. Het meest expliciet verwoordt Petrus dat in het verhaal over zijn bevrijding uit de gevangenis, wanneer hij in Hand. 12,17 zegt dat de Heer hem uit de gevangenis heeft uitgeleid. Het Griekse woord dat voor uitleiden gebruikt wordt ('*exègagen*) is gerelateerd aan het woord Exodus.

Ten slotte: In het korte bestek van dit artikeltje is het niet mogelijk om te laten zien hoe het Uittochtverhaal uit het boek Exodus mensen met heel verschillende achtergronden kan inspireren hun weg te vinden. Daarom alleen dit voorbeeld. Toen ik in het Westland nog maar net werkzaam was in pastoraat en catechese organiseerde ik een bijbelcursus over het Exodus-patroon. Beginnend met het Exodusverhaal kwamen we via Jesaja en een psalm bij het evangelie van Lucas, het boek Handelingen en bij Paulus (zie bijvoorbeeld 1 Korintiërs 10). We bekeken ook samen de film Broadway Danny Rose, waarin Woody Allen het Exodusverhaal voor de yuppen van New York actualiseert. Een jaar of wat na die cursus kwam een altijd wat stille parochiaan op mij af, die mij vertelde hoeveel zij in een zware persoonlijke crisis had gehad aan die verhalen over een uittocht uit de ellende. Het collectief herinnerde verhaal van een groep slaven uit Egypte had haar een model gegeven om het negatieve in haar leven te bevechten, het had haar de woorden gegeven om daarover te vertellen en de kracht om een nieuwe weg te zoeken.